

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2024 (Nisan/April)

Kur'an Kelimelerinden el-Vech'in (الوجه) Tefsir Kaynaklarında ve Meâllerde Anlamlandırma Sorunu

The Problem of Interprehension in the Tafsir Sources and Translations of Al-Wajh (الوجه) One of The Qur'an's Words

مشكلة تعدد معاني كلمة (الوجه) في القرآن في مصادر التفسير والترجمات التركيبية

Mukadder Arif Yüksel

Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı
Assistant Professor, Ardahan University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Ardahan, Türkiye

<https://orcid.org/0000-0003-4962-4212>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Arařtırma Makalesi/ Research Article

Geliř Tarihi/Date Received: 15/01/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 13/04/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2024

Atıf / Citation: Yüksel, Mukadder Arif. "Kur'an Kelimelerinden el-Vech'in (الوجه) Tefsir Kaynaklarında ve Meâllerde Anlamlandırma Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Nisan/April, 2024), 178-201.

<https://doi.org/10.31121/tader.1420053>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

el-Vech (الوجه) kelimesi Kur'an'da yüz, zât, yön ve kible anlamında hem Allah lafzına hem de insanın zatına muzâf olarak kullanılmaktadır. Tefsirlerde ve meâllerde bu kelimenin anlamlandırılmasında bir anlayış birliği olmadığı, bunlardan bazılarının da sadece lafzî anlamını vermekle yetindiği görülmektedir. Kur'an'da mecaz olmadığını iddia eden bazı Selefi âlimler, naslarda el, yüz, ayak gibi organların Allah'a nispet edilmesini te'vil yapmadan olduğu gibi kabul etmekte ve mahiyeti hakkında herhangi bir yorum yapmamaktadır. Haşviyye olarak nitelenen bazı gruplar da bu kelime bağlamında teşbih ve teçsime varan yorumlar yapmaktadırlar. Ehl-i sünnet âlimleri ise *el-vech* kelimesine bağlamına göre Allah'ın zâtı, rızası ve kible anlamlarını vermektedirler. Meâllerde *el-vech* (الوجه) kelimesinin herhangi bir açıklama yapılmadan "yüz/çehre" şeklinde çevirilerine stlanılmaktadır. *Vech* kelimesinin, açıklama yapılmadan sadece "yüz" kelimesiyle çevirilmesi inde yanlış anlamalara, teşbihî inanışa ve antropomorfik ilah tasavvuruna yol açması mümkündür. Tefsir kaynaklarında ve meâllerde ayetlere, lafzın delalet ettiği anlam, ayetin bağlamı ve ilgili rivayetler doğrultusunda anlam verilmesi murad-ı ilâhînin doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, *vech* kelimesine tefsirlerde ve meâllerde verilen anlamlar incelenerek ve bu kelime bağlamında görülen anlamlandırma sorununa ve bu sorunun yol açacağı muhtemel yanlış anlamalara dikkat çekilerek en uygun anlamlandırma tespit edilmeye çalışılmıştır. *el-Vech* kelimesinin hakiki ve mecâzî anlamları dikkate alınarak yorumlandığında ve insanlara nispet edildiğinde yüz, çehre, kişilik, öz, yön ve kible anlamlarına geldiği, mecazen Allah'a nispet edildiğinde ise zâtı, varlığı, rızası, hoşnutluğu, Allah'ın yönü ve kiblesi anlamlarını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an, el-Vech, Meâl, Mecâz.

Abstract

In the Qur'an, the word *al-wajh* (الوجه) refers -as mudâf- to both the word Allah and the essence of human in the sense of face, essence, direction and qibla. It is seen that there is no consensus on the meaning of this word in tafsîr sources and translations of the Qur'an, and some of them are content to give only its literal meaning. Some Salafî scholars, who claim that there are no metaphors in the Qur'an, accept the attribution of human organs such as hands, face and feet to Allah as they are, without interpreting them, and do not comment on their nature. Some groups described as Hashwiyya also make comments that amount to *tashbîh* and *tajsîm* in the context of this word. Ahl al-Sunnah scholars, on the other hand, give to the word *al-wajh* (face) the meaning of Allah's essence, His consent and qibla, depending on its context. If the word *al-wajh* is translated only with the word "face" without explanation, it is possible that it may lead to misunderstandings, *tashbîh* and anthropomorphic images of deities. In tafsîr sources and translations of the Qur'an, it is important to give meaning to the verse in line with the meaning implied by the wording, the context of the verse and the relevant narrations in order to understand the divine intention correctly. In this study, the most appropriate meaning has been tried to be determined by examining the meanings given to the word *al-wajh* in tafsîr works and Turkish translations of the Qur'an and by drawing attention to the meaning problem that occurs in the context of this word and the possible misunderstandings that this problem will cause. When the word *al-wajh* is interpreted by taking into account its literal, metaphorical and connotative meanings and when it is referred to people, it means face, countenance, personality, essence, direction and qibla, and when it is metaphorically referred to Allah, it is understood that it expresses the meaning of His essence, existence, consent, contentment, His direction and qibla.

Keywords: Tafsîr, Qur'an, al-Wajh, Translation of the Qur'an, Metaphor.

الخلاصة

أُستخدِمت كلمة الوجه في القرآن مضافةً إلى كلمة الله تارة، ومضافةً إلى الإنسان تارة أخرى، فكانت بمعنى الوجه، وأحياناً بمعنى الذات، وأخرى بمعنى الاتجاه والقبلة، ولكن الملاحظ أنه لا يوجد إجماع على معنى هذه اللفظة في مصادر التفسير والترجمات، بل إن بعض هذه الترجمات يكتفي بإعطاء معناها الحرفي فقط، وبعض علماء السلفية - الذين يزعمون عدم وجود مجازات في القرآن - يقبلون نسبة أعضاء الإنسان كالبيدين والوجه والقدمين إلى الله كما هي، دون تفسيرها، ولا تعليق على طبيعتها كما أن بعض المجموعات التي توصف بالحشوية تدلي بتعليقات تصل إلى حد التشبيه والتجسيم، في سياق هذه الكلمة، أما علماء أهل السنة فيجعلون كلمة وجه مضافةً إلى الله بمعنى ذاته أو رضاه أو قبلته وذلك بحسب سياقها. وفي ترجمات القرآن، يتم ترجمة كلمة الوجه على أنها (وجه) دون أي تفسير آخر. نحن قلقون من أن ترجمة كلمة الوجه بكلمة وجه - على المعنى اللغوي الحقيقي - دون تفسير آخر قد

tüdü İلی سوء فهم ومعتقدات تشبیهیة وتكوين صور مجسمة للإله، وفي مصادر التفسير والترجمات التركیة، من المهم إعطاء معنی للآیة بما یتماشى مع المعنی الذی تتطوی علیه الصیاعة وسیاق الآیة والروایات ذات الصلة من أجل فهم القصد الإلهی بشكل صحیح. هدفنا فی هذه الدراسة معرفة مشكلة المعنی الذی تحدث فی سباق هذه الكلمة من خلال دراسة المعانی المعطاة لكلمة الوجه فی مصادر التفسیر والترجمات التركیة، ولفت الانتباه إلى سوء الفهم المحتمل الذی ستسببه هذه المشكلة. فعندما یتفسر كلمة الوجه مضافة إلى الإنسان – مع مراعاة معانیها الحرفیة والمجازیة والدالیة – فهی تعنی الوجه والشخصیة والنفس والاتجاه والقبلة، وعندما تكون مضافة إلى الله فمعناه مجازی، وهو الذات والوجود والرضا والقبول، وفیفهم أنه یعبر عن معنی اتجاه الله وقبلة.

الكلمات المفتاحیة: التفسیر، القرآن، الوجه، المعنی، المجاز

Giriş

Bazı tefsir kaynaklarında ve meâllerde *vech* kelimesinin sözlük anlamının genişliği, ayrıca hakiki ve mecâz anlamlarının birbiri yerine kullanılması anlam karışıklığına ve anlama sorununa yol açmaktadır. İnsan bedenine ait olan *el-vech* (الوجه: yüz), *el-yed* (اليد: el) gibi organ isimlerinin Allah'a nispet edilmesinin teşbihî bir anlayışa ve antropomorfik bir ilâh tasavvurunun oluşmasına sebebiyet vermesi söz konusudur. Böyle bir tasavvurun da “*O'na benzer hiçbir şey yoktur.*”¹ “*O'nun hiçbir dengi yoktur.*”² “*O'na benzetmeler yapmayın.*”³ meâlindeki ayetlere ters düşeceği görülmektedir.

Kur'an'da bir ayetteki *el-vech* kelimesine tefsirlerde yüz, zât, rıza gibi farklı anlamların verildiği, meâllerde de bu kelimenin özellikle Allah lafzına, Rab sıfatına ve *hû* zamirine muzâf olduğu yerlerde özensiz bir şekilde çevrildiği, bunun da anlam kaymasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, *el-vech* (الوجه), *vechêhâ* (وجهها), *vechiye* (وجهي), *vechullah* (وجهه) vd. ifadelerinde *vech* lafızlarının delalet ettiği anlamlar, lafızların yer aldığı ayetlerin bağlamıyla ilgili rivayetler muvacehesinde analiz edilerek yorumlanması, anlamında işkâl bulunan lafızların açıklığa kavuşturulması ve anlam karışıklığından kaynaklanan yanlış anlamların önlenmesi, böylece alana katkı yapılması amaçlanmaktadır.

Kur'an'da geçen *el-vech* kelimesiyle ilgili daha önce Mesut Işık tarafından dilbilimsel bir çalışma yapılmıştır.⁴ Söz konusu makalede Kur'an'da yer alan *vech* kelimesinin lafzî ve mecâzî anlamları ve bu kelime ile birlikte kullanılan deyimler ele alınmış, *vech* kelimesinin geçtiği ayetler meâlen verilmiş, kısa ve yüzeysel değerlendirmeler yapılmıştır. Aynı şekilde İsmail Abdülhamid tarafından Bağdat Üniversitesinde “*Elfâzu'l-cezr (vech) ve müştekâtihi ve evsâfihî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*” adlı master tezi düzeyinde dilbilimsel bir çalışma yapılmıştır.⁵ Ayrıca çalışmamız esnasında Ömer Çınar tarafından yapılmış olan “Kur'an'da Vech Kavramı” adlı bir eser ya da makaleden haberdar olsak da bu çalışmaya ulaşma ve inceleme imkânı bulamadık. Bu çalışmada ise tefsirlerde ve Kur'an meâllerinde *el-vech* kelimesine verilen anlamların kritiği yapılarak anlam kaymalarına işaret edilecek, isabetli bulunan anlamlandırma ve yorumlar arasında tercihler yapılacak, elde edilen veriler tetkik edilerek, yer yer analiz ve tenkit yöntemi kullanılarak yorum ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Meâllerde ele alınan konu ile ilişkili veya farklı anlamlandırılan belli başlı on beş adet Kur'an meâli tercih edilmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyet Döneminde ilk olmaları sebebiyle Elmalılı Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen ve İsmail Hakkı İzmirli Meâllerine, din hizmeti yürüten ve Türkiye'de din hizmeti politikalarını belirleyen resmi bir

¹ eş-Şûrâ 42/11.

² el-İhlâs 112/4.

³ en-Nahl 16/74.

⁴ bk. Mesut Işık, “Anlam Bilim Bakımından Kur'an-ı Kerim'de “Vech” Sözcüğü”, *Universal Journal of Teology II/1*, (2017), 85.

⁵ bk. İsmail Abdülhamid, *Elfâzu'l-cezr (vech) ve müştekâtihi ve evsâfihî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Bağdat: Tedri-siyye fi Câmîati Bağdâd Külliyyeti't-Terbiyyeti li'l-Benât, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

kurum olması hasebiyle Diyanet İşleri Başkanlığı ve bu kurumun hizmetlerini desteklemek için kurulmuş olan Türkiye Diyanet Vakfı Meâllerine ve Kur'an ve tefsir çalışmalarıyla tanınan ilahiyat akademisyenlerinin meâllerine başvurulmuştur.⁶

1. el-Vech (الوجه) Kelimesinin Sözlük Anlamı

Lügatte *el-vech* (الوجه) kelimesi hakiki anlamda bir şeyin karşısında olan nesne demektir ve bir varlığın yüzeyi, ön yüzü, cephesi için kullanılmaktadır. İnsanın yüzüne de *el-vech* denilmektedir. Kısım, yön, taraf, kible ve ciheti ifade etmede de *el-vech* kelimesine başvurulmaktadır. Mecâzî olarak da bir şeyin başı veya başlangıcına mecâzî anlamda *el-vech* denilmektedir. “Günün başında sana geldim.” demek için (وجه النهار) cümlesi kullanılmaktadır.⁷

من كان مسرورا بمقتل مالك   فليات نسوتنا بوجه نهار

“Mâlik'in ölümüne kim seviniyorsa

Kadınlarımızı günün başında gelip görsün.”

Bu şiirde şair, günün başı/sabah için (وجه النهار) deyimini kullanmaktadır.⁸ Bir varlığın kendisi, zâtı ve özü anlamında mecâzen *el-vech* kelimesi sıkça kullanılmaktadır. (وجه الرأي) deyimini bir şeyin zâtı, kendisi demektir. Bu kelime mecâzî olarak niyet, kasıt, amaç, ilgi ve sevgi gibi duygusal yönelişleri de ifade etmektedir. (وجهة امره) ibaresi, bir şeyi kastetme anlamındadır. *el-Vechin* çoğulu *el-vücûh* (الوجوه) ve *evcüh*tür (اوجه).⁹ Farklı görüşlere ve bakış açılara (وجه النظر) denilmektedir. Araplar soy, sop ve hüküm bakımından nüfuzlu kimselere, bir kavmin efendisine de *el-vech* demektedirler. (وجهه اللاميز) ifadesi, melikin birini onurlandırması anlamında kullanılmaktadır.¹⁰ İbn Berrî İmruülkays (öl. 544?) için söylediği bir şarkıda şöyle demiştir:

نادمت قيصر في ماله   فواجهني وركبت البريدا

“Sezar ile krallığında dost oldum /

O beni şerefliendirdi (واجهني) ve hızlı ata bindim.”¹¹

Bu kelimeye, kıymet ve çözüm,¹² din ve amel anlamları da verilmiştir.¹³

⁶ Üzerinde inceleme yapılmak üzere tercih edilen meâllerin mütercimleri şunlardır: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen, Abdülbaki Gölpınarlı, İsmail Hakkı İzmirli, Diyanet Kur'an Yolu Meâli Mütercimleri ve Türkiye Diyanet Vakfı Meâli Mütercimleri, Süleyman Ateş, Mehmet Okuyan, İsmail Yakıt, Bayraktar Bayraklı, Muhammed Esed, Hasan Tahsin Feyizli, Mustafa Öztürk ve Yaşar Nuri Öztürk.

⁷ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Maḥzûmî-İbrahim es-Sâmîrî (B.y.: y.y. t.y), “vch”, 4/66; Ebu'l-Kâşım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî - Muḥammed Bâsil, *Esâsü'l-belâğa* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), “vch”, 2/493-494; Muhammed b. Muhammed Abdürrezzak ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvad (Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1422/2001), “vch”, 36/535-536. Ebu'l-Fadl Celaledin İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru Sadr, 1414/1993), “vch”, 13/555-556.

⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “vch”, 36/536.

⁹ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdülğafûr Hammâd (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1984/1404), “vch”, 2254-2255; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “vch”, 36/535-536.

¹⁰ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “vch”, 36/536; Hasîrîzâde Elif Efendi, *en-Nûru'l-furkân fi şerhi lügâti'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), “vch”, 2/391.

¹¹ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “vch”, 36/537.

¹² Ebu'l-Abbâs Ahmed b. 'Ammâr el-Mehdevî, *et-Tahsîl* (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1439/2018), 5/168-169.

¹³ Cemâlüddin Ebu'l-Ferc Abdurrahman el-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2021), 1/475.

el-Vech kelimesi isimlere muzâf olduğunda kullanıldığı yere göre farklı anlamlar kazanmakta (وجه الله) Allah'ın zâtı, rızası, (وجوه القوم) toplumun efendileri, başı, önde gelenleri, (وجه الكلام) söz ile maksat, kastedilen şey, (وجه البيت) evin giriş cephesi anlamlarına gelmektedir.¹⁴

el-Vech kelimesi çok anlamlı bir kelimedir ve çok anlamlı diğer kelimelere de *el-vücûh* denilmektedir.¹⁵ Çok anlamlı kelimeleri, içinde yer aldığı ayetin iç ve dış bağlamını ve ayette verilmek istenen mesajın maksadını dikkate alarak anlamlandırma cihetine gitmek isabetli yöntemlerden biridir. Geniş bir anlam alanına sahip olan bu kelimeye, Kur'an'da sadece yüz ve çehre anlamı verildiğinde eksik ve yanlış anlamalar kaçınılmaz olacaktır.

“*Zikru 'l-cüz ve iradetü 'l-kül*” (Cüzün zikredilmesiyle bir şeyin tamamının kastedilmesi)¹⁶ şeklinde formüle edilen belâğât kaidesine göre *el-vech*'den maksadın, insan için kullanıldığında, insanın yüzü ve yüzün temsil ettiği kişi, Allah için kullanıldığında ise mecâzî anlamda Allah'ın zâtı veya rızasını kastedilmektedir.

2. el-Vech (الوجه) Kelimesine Tefsirlerde ve Meâllerde Verilen Anlamlar

Kur'an'da 38 sûrede 71 ayette zikredilen *vech* kelimesi aynı ayet içindeki tekrarlarıyla birlikte toplamda 78 defa fiil ve isim formunda geçmektedir.¹⁷ *el-Vech* kelimesinin yer aldığı sûrelerden 30 adedinin Mekkî, 8 adedinin ise Medenî olduğu görülmektedir.¹⁸ Aşağıda detaylı bir şekilde de görüleceği gibi Mekkî sûrelerde geçen *vech* kelimesinin Allah'ın rızası, hoşnutluğu,¹⁹ tevhid, istikamet,²⁰ ahirette inkârcıların yüzlerinin mahcup halde olacağı, yüzlerini zillet bürüyeceği ve kara çıkacağı²¹ gibi hususlara delalet ettiği, Medeni sûrelerde geçen *vech* kelimesinin ise insanın²² ve Allah'ın zatına,²³ izzet ve şerefe,²⁴ insanın başındaki yüze,²⁵ kibleye, istikamete,²⁶ ahirette yüzlerin kara ya da ak çıkacak olmasına işaret ettiği anlaşılmaktadır. Kur'an'da *vech* kelimesinin hem Allah lafzına, Rab sıfatına ve Allah'a işaret eden *hû* zamirine hem de insanların zâtına ve bedenine muzâf olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu kelime Allah lafzına, Rab sıfatına ve *hû* zamirine muzâf olduğunda mecâzî olarak O'nun zâtı, varlığı, rızası ve kiblesi anlamlarına gelmekte,²⁷ hem hakiki hem de mecâzî olarak insanlar için kullanıldığında ise insanın yüzü, yönü, kendisi, benliği, özü anlamlarını ifade

¹⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “vch”, 36/536-540; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “vch”, 13/555-556.

¹⁵ M. Suat Mertoğlu, “Vücûh ve Nezâir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 43/141; Mustafa Karagöz, “Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreçleri”, *Bilimnâme XIV*, 2008/1, 7, 12.

¹⁶ Eyyûb bin Mûsâ el-Hüseynî el-Kûfî, *el-Külliyât Mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûku 'l-lügaviyye*, thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, t.y.), 63; Şeyhzâde Muhyiddin b. Muslihiiddin, *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ tefsîri 'l-Kâdî el-Beydâvî* (İstanbul: Matbaa Osmâniyye, 1306/1889), 1/391.

¹⁷ M. Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cemü 'l-müfehres li elfâzi 'l-Kur'an 'il-Kerîm* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1364/1945), 165, 166; Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), “vch”, 852.

¹⁸ Not: Sûrelerin nüzul dönemlerinin tespiti Zeki Duman'ın *Beyânü'l-Hak* adlı tefsiri esas alınarak yapılmıştır. bk. Zeki Duman, *Beyânü'l-Hak* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2020).

¹⁹ bk. el-En'âm 6/52; er-Ra'd 13/22; el-Kehf 18/28.

²⁰ bk. el-En'âm 6/79; el-A'râf 7/29; Yûnus 10/105; er-Rûm 30/30, 43.

²¹ bk. İbrâhîm 14/50; el-Kehf 18/29; el-Enbiyâ 21/39; el-Mü'minûn 23/104; Muhammed 47/27.

²² bk. el-Bakara 2/112; Âl-i İmrân 3/20; en-Nisâ 4/125.

²³ bk. el-Bakara 2/115, el-Kasas 28/88; er-Rahmân 55/27.

²⁴ bk. Âl-i İmrân 3/45; el-Ahzâb 33/69; el-Fetih 48/29.

²⁵ bk. el-Bakara 2/144, 149, 150; en-Nisâ 4/43; el-Mâide 5/6, Yûsuf 12/93, 96.

²⁶ bk. el-Bakara 2/148, 177.

²⁷ bk. el-Bakara 2/115, 272; el-En'âm 6/52; er-Ra'd 13/22; el-Kehf 18/28; el-Kasas 28/88; er-Rûm 30/38; er-Rahmân 55/27; el-Leyl 92/20.

etmektedir.²⁸ Kur'an'da *vech* kelimesi ayrıca günün başı,²⁹ gereği gibi, hakkıyla,³⁰ kasıt ve fiil,³¹ yön ve gidilen yol³² anlamlarında da kullanılmaktadır. *Kur'an'da vech* kelimesine müfessirlerin ve Türkçeye çeviri yapan mütercimlerin verdikleri anlamlar analiz edildiğinde şu bilgilerle karşılaşılacaktır:

2.1. el-Vech (وجه) Kelimesinin Allah Lafzına, Rab Sıfatına ve Hû Zamirine İzafetle Kullanıldığı Ayetler

Kur'an'da beş yerde izafet terkibi formunda geçen *vechullah* (وجه الله)³³ ibaresi, lafzî çeviri yapıldığında Allah'ın yüzü, üç yerde *vechelhû* (وجهه) O'nun yani Allah'ın yüzü,³⁴ bir yerde *vechü Rabbihim*³⁵ (وجه ربه) Onların Rabbinin yüzü, bir yerde *vechü Rabbike*³⁶ (وجه ربك) senin Rabbinin yüzü, bir yerde de *vechü Rabbihi* (وجه ربه) Onun Rabbinin yüzü³⁷ anlamlarına gelmektedir. Bu terkiplere lafzî anlamlar verildiğinde ve harfî tercüme yapıldığında Allah'a beşeri bir organ isnat edilmekte, bu durum ise tecsim ve teşbihçi bir anlayışa yol açmaktadır. Tefsirlerde Ehl-i sünnete mensup müfessirlerin, *vechin lafzatullaha* ve Allah'a işaret eden zamirlere muzâf olmasıyla oluşan terkiplere “Allah'ın zâtı, Allah'ın rızası” ve “kible” anlamlarını verdikleri,³⁸ Selefî âlimlerin ise çoğunlukla herhangi bir yorum yapmadan lafzî olduğu gibi kabul ettikleri görülmektedir.³⁹

2.1.1. el-Vech Kelimesinin Allah'ın Varlığı/Zâtı” Anlamında Kullanılması

Allah'ın varlığını/zâtını açıkça ifade eden *vech* kelimesi Kasas sûresi 88. ayette ve Rahmân sûresi 27. ayette görülmektedir. Kasas sûresinin “O'nun zâtından başka (الا وجهه) her şey helâk olur.”⁴⁰ meâlindeki son ayetinde yer alan *vech* kelimesine dilci müfessirlerden Ferrâ (öl. 207/822), Zeccâc (öl. 311/924) ve Herûvî (öl. 401/1011) “O, Allah” anlamını vermişlerdir.⁴¹ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210), Kurtubî (öl. 671/1273), İbn Kesîr (öl. 774/1373) ve Âlûsî (öl. 1270/1854) de Kasas sûresi 88. ayetteki *vech* kelimesine “Allah'ın

²⁸ bk. el-Bakara 112; en-Nisâ 4/43, 125; el-Mâide 5/6; Yûsuf 12/9, 93; Lokmân 31/22.

²⁹ bk. Âl-i İmrân 3/72.

³⁰ bk. el-Mâide 5/108.

³¹ bk. el-En'âm 6/78.

³² bk. el-Bakara 2/148.

³³ bk. Bakara 2/115, 272; er-Rûm 30/38, 39; el-İnsân 9.

³⁴ bk. el-En'âm 6/52; el-Kehf 18/28, el-Kasas 28/88.

³⁵ bk. er-Ra'd 13/22.

³⁶ bk. er-Rahmân 55/27.

³⁷ bk. el-Leyl 92/20.

³⁸ bk. Ebû Câfer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Şur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: Dâru Hicr, 2001), 23/547; Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Şur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2005), 1/216, 11/198, 200, 16/321; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 1/175, 4/317; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1410), 7/85, 25/126-127, 30/246; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi'li ahkâmi'l-Şur'ân*, thk. Abdullah b. Abdullah el-Hüseyn et-Türkî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427), 2/330-331, 16/436, 21/459; Şihâbüddin es-Seyyid Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.), 1/360, 3/47, 21/45, 26/156.

³⁹ Ebu'l-Abbas Takiyuddîn İbn Teymiyye, *Tefsîru İbn Teymiyye*, el-Bâhîsü'l-Kur'ânî (Erişim 8.1.2024), 7/27, 20/93; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâiu't-tefsîr* (Riyâd: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1427/2007), 1/208, 2/ 87, 292, 3/326; Muhammed b. Sâlih el-'Useymin, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyâd: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1423/2002), 2/13, 3/363.

⁴⁰ el-Kasas 28/88.

⁴¹ Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1983/1403), 1/389, 2/314; Ebû İshâk İbrâhim ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve irâbuhû*, thk. Abdülcelil Abûdehû Şiblî (Buyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1988/1408), 4/158; Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herûvî, *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-hadîs* thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî (Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1999/1419), “vch”, 1974-1975.

varlığı/zâtı” anlamlarını vermektedirler.⁴² İmam Mâtürîdî (öl. 333/944) ise *vech* kelimesinin, O'nun zâtıyla birlikte mülkünü, güç ve kudretini ifade ettiğini belirtmekte,⁴³ Zemahşerî (öl. 538/1144) de *vech* kelimesini “zât, Allah ve nimet” olarak te'vil etmektedir.⁴⁴ Rahmân sûresinin “*Azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı (وجه ربك) bâkidir.*”⁴⁵ meâlindeki ayette geçen *vech* kelimesini Zemahşerî, Râzî, İbn Kesîr ve Âlûsî, Kasas Sûresi 88. ayetin tefsirine atıf yaparak açıklamışlar ve “zâtı” anlamını vermişlerdir.⁴⁶ Bazı müfessirler Bakara sûresinin “*Her ne tarafa yönelirseniz yönelin Allah'ın vechi (zâtı) oradadır (فتم وجه الله).*”⁴⁷ meâlindeki ayette geçen *vech* kelimesinin de Allah'ın zâtı” anlamına gelebileceğini beyan etmektedirler.⁴⁸ Râzî, bu ayetteki *vechullah* terkiibini, *beytullah* (Kâbe), *nâkatullah* (Allah'ın devesi) terkiplerinde olduğu gibi değer verme ifadesi olarak görmek gerekir, demektedir.⁴⁹

Râzî, “Mücessime, Allah'ı cisim olarak düşünme veya O'na cismânî özellikler nispet etme konusunda ‘Onun vechini dilerler.’⁵⁰ ayetini delil getirmektedirler.” diyerek onlara şöyle cevap vermektedir: “Oysa ‘De ki O Allah tekdir.’⁵¹ buyruluyor. Allah'ın vahdaniyeti, cüzlerden oluşmasına manidir. Bu sebeple bu meâldeki ayetleri te'vil etmek gerekmektedir. Bir insan sevdiğinin yüzünü görmek ve yüzüne bakarak hoşnutluğunu kazanmak ister.”⁵² “*Her nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır.*” meâlindeki ayetin tefsirinde de Râzî, mücessimenin iddia ettiği gibi Allah'ın bir cismi ve cismânî bir yüzü olsaydı bir yönde ve belli bir tarafta olması gerekirdi. O zaman da “*Her nereye dönerseniz dönün Allah'ın zâtı oradadır.*” ayeti doğru olmazdı, yorumunu yapmaktadır. Buna göre Allah'ın zâtı, rızası ve lütfu her yerde olduğuna göre Allah'a her yönden dua etmek ve O'nunla yakınlık kurmaya çalışmak mümkün olmaktadır.⁵³

Kur'an'da Allah lafzına, Rab sıfatına ve *hû* zamirine muzâf olan *vech* kelimesinin meâllerde nasıl çevrildiğine baktığımız zaman Bakara sûresi 115, Kasas sûresi 88 ve Rahmân 27. ayetlerde geçen *vech* kelimesine Diyanet Kur'an Yolu Meâli mütercimleri⁵⁴, Diyanet Vakfı Meâli mütercimleri⁵⁵ ve İsmail Yakıt'ın, “zâtı” anlamını verdikleri görülmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı, Bayraktar Bayraklı, Mustafa Öztürk de Bakara sûresi 115 ve Kasas sûresi 88. ayetlerdeki *vechi* “O”, Rahmân sûresi 27. ayetteki *vechi* ise “zât” kelimesiyle çevirmişlerdir.⁵⁶

⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/25; Kurtubî, *el-Câmi'li ahkâmi'l-Kur'an*, 16/331; Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. (Beyrût: Dâru'l-Kalem, t.y.), 10/492; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 20/130.

⁴³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 11/91; 14/268.

⁴⁴ Maḥmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvad (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985/1406), 4/531.

⁴⁵ er-Rahmân 55/27.

⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/9; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 29/106; Kurtubî, *el-Câmi'li ahkâmi'l-Kur'an*, 201/132; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 13/320; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 27/108.

⁴⁷ el-Bakara 2/115.

⁴⁸ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 1/177; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/22; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 1/365.

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/22.

⁵⁰ el-En'âm, 6/52. Ayrıca bk. er-Rahmân 55/27.

⁵¹ el-İhlâs 112/1.

⁵² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 12/247-248.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/23. Ayrıca bk. Fahreddin er-Râzî, *Esâsü't-takdîs*, Tahk. Ahmed Hicâzî es-Saka (Kâhire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1406/1986), 151-156.

⁵⁴ Hayreddin Karaman, vd. *Kur'an Yolu Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), 17.

⁵⁵ Hayreddin Karaman, vd. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 18.

⁵⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 58, 542, 730.

Ömer Nasuhi Bilmen'in Kasas 88 ve Rahman 27. ayetlerdeki *vech* kelimesine, Süleyman Ateş'in de Bakara 115 ve Kasas 88. ayetlerdeki *vech* kelimesine aynı şekilde "zâtî" anlamını verdikleri halde Bilmen'in Bakara sûresi 115. ayette geçen *veche* "vech-i ilâhî" anlamını vermesi, Süleyman Ateş'in de Rahmân sûresi 27. ayette geçen *veche* "yüzü" anlamını vermiş olması dikkat çekmektedir.⁵⁷ Hasan Tahsin Feyizli de Kasas 88 ve Rahmân 27. ayetlerdeki *vech* kelimesine "zâtî" anlamını vermektedir.⁵⁸

Kur'an'da Kasas sûresi 88. ayette Allah lafzı yerine kullanılan *hû* muttasıl zamirine muzaf olan *vech* kelimesini (وجهه) ve Rahmân sûresi 27. ayette Rab sıfatına muzâf olan *vech* kelimesini müfessirlerin çoğunluğunun, Bakara sûresi 115. ayette geçen ve Allah lafzına muzaf olan *vech* kelimesini ise bazı müfessirlerin "Allah'ın varlığı, yüceliği, kudreti, mülkü ve zâtî" ifadeleriyle te'vil ettikleri, meâl yapan mütercimlerin de çoğunlukla bu meyanda çeviri yaptıkları görülmektedir.⁵⁹

2.1.2. el-Vech Kelimesinin Allah'ın Rızası Anlamında Kullanılması

el-Vech kelimesinin, içinde yer aldığı ayetin anlamı ve bağlamı dikkate alındığında Bakara sûresi 272. ayette geçen *vechillah* (وجه الله), Ra'd sûresi 22. ayetteki *vechi Rabbihim* (وجه ربهم), En'âm sûresi 52. ve Kehf sûresi 28. ayetlerde yer alan *yürîdûne vechehu* (يريدون وجهه), Rûm sûresi 38 ve 39. ayetlerde yer alan *vechillah* (وجه الله), İnsân sûresi 9. ayetteki *livechillah* (لوجه الله), Leyl sûresi 20. ayetteki *vechi Rabbihî* (وجهه ربه) ibarelerine Zeccâc, Taberî (öl. 310/923), Mâtürîdî gibi müfessirlerin ve meâl sahibi mütercimlerin çoğunlukla "Rablerinin rızası/hoşnutluğu" anlamını verdiği görülmektedir.⁶⁰

Hasan-ı Barsî (öl. 110/728); Mukâtil b. Süleyman (öl. 150/767), Mücâhid (öl. 103/721) ve Katâde'nin (öl. 117/735) Bakara sûresinin 115. ayetinde yer alan *vech* kelimesinin "Allah'ın rızası" anlamında olduğunu söylediklerini belirtmektedir.⁶¹ Ayrıca Mukâtil İnsan sûresi 9. ve Leyl sûresi 20. ayetteki *veche* de "rızası" anlamlarını vermektedir.⁶² Taberî, Bakara sûresi 272, Rûm sûresi 38 ve 39, İnsân sûresi 9. ayetlerdeki *vech* kelimelerine "Allah'ın rızası" anlamını vermektedir. O, "En'âm sûresi 52. ayetin tefsirinde de sahabenin sabah akşam eda ettikleri salih amellerle Allah'tan af ve mağfiret dileyerek O'na yaklaştırmaya ve O'nun rızasını kazanmaya çalıştığını beyan etmekte, Kehf sûresi 28. ayete de atıf yaparak, onların dünyadan bir şey istemediklerini, yalnızca Allah'ın rızasına talip olduklarını ifade etmekte⁶³ R'ad sûresi 22. ayetteki *vechi Rabbihî* (وجهه ربه) ibaresini de "Sabredenler, O'nu ta'zim ve tenzih etmek istedi ve emirlerine muhalefet etmekten sakındı." şeklinde açıklamaktadır.⁶⁴ Mâtürîdî de Bakara sûresinin 115. ayetini, "Allah'ın rızası oradadır veya Allah'ın

⁵⁷ *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim 4.01.2024).

⁵⁸ Hasan Tahsin, *Feyzül-Furkân Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (İstanbul: Server İletişim Yayıncılık, 2007), 395, 531.

⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/353, 22/212; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 11/91, 14/268; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/273; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 4/531, 6/9; Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, 25/25, 29/106; Kurtubî, *el-Câmi'li aḥkâmî'l-Kur'ân*, 16/331, 20/132; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 20/130, 27/108; bk. *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim 15.2.2024).

⁶⁰ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 1/355; 5/259; 5/337; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/271, 18/502-503, 23/547; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/216, 7/419, 17/228; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 1/502; Râzî, *Mefâtihi'l-ğayb*, 7/85, 25/126-127, 30/146; *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim 5.1.2024).

⁶¹ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 1/365.

⁶² Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, ed. Abdullah Maḥmûd Şeḥḥâte (Beyrût: Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, 2002), 3/360, 4/525.

⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 5/271, 18/502-503, 23/547.

⁶⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/509.

kiblesi orasıdır, yani Allah onlardan ayrı ve uzak değildir.” şeklinde tefsir etmekte,⁶⁵ En'am sûresi 52. ayet, Ra'd sûresi 22. ayet, Kehf sûresi 28. ayet ve Leyl sûresi 20. ayetteki *vech* kelimelerine “rıza” anlamını vermektedir. Mâverdî (öl. 450/1058), Zemahşerî, Râzî, Kurtubî, Âlûsî vd. birçok müfessir de bu ayetlerdeki *vech* kelimelerine “Allah'ın rızası, hoşnutluğu, sevap” anlamını vermektedirler.⁶⁶ Söz konusu ayetlerdeki *vech* kelimelerinden önce *yürüdûne* (istiyorlar) ve *ibteğâ* fiilinin mastarı olan *ibtigâe* (istemek, arzu etmek) kelimesinin gelmiş olması da bu anlamı desteklemektedir.

Rûm sûresi 38. ayette yer alan *yürüdûne vechellah* (يريدون وجه الله), cümlesine Taberî, Mâverdî, Râzî, Kurtubî vd. birçok müfessirin⁶⁷ “Allah'ın rızasını isterler.” anlamını verdikleri görülmektedir. Aynı sûrenin 39. ayetinde geçen *türüdûne vechellah* (تريدون وجه الله) cümlesine meâllerde Ömer Nasûhi Bilmen, Hasan Basri Çantay, Bayraktar Bayraklı ve Mehmet Okuyan'ın “Allah'ın rızasını...” anlamını vermişlerdir. Y. Nuri Öztürk'ün diğer *vech* kelimelerini “yüzü” şeklinde lafzi çeviri yaptığı halde İnsan sûresi 9. ayetteki *vech* kelimesine “Allah'ın rızası” anlamını verdiği dikkat çekmektedir.⁶⁸ Hasan Tahsin Feyizli, bu ayetlerin yanı sıra Bakara 115. ayetteki *vahcullah* lafzına da “Allah yüzü (rızası)”, Mustafa Öztürk de Ra'd 22, Rûm sûresi 38, 39, İnsan sûresi 9 ve Leyl sûresi 20. ayetteki *vecch* kelimelerine “Allah'ın rızası” anlamını vermektedir.⁶⁹

Tefsirler üzerinde yapılan taramada, üzerinde durduğumuz ayetlerin tefsirinde anlayış birliği olduğu, meâllerde de Y. Nuri Öztürk dışında mütercimlerin ekserisinin bu ayetlerdeki *vech* kelimesini “Rablerinin rızasını, hoşnutluğunu istemek, onayını almak” şeklinde çevirdikleri görülmektedir. Nitekim söz konusu ayetlerin bağlamına, siyak ve sibakına baktığımızda bu ayetlerde yer alan *vech* kelimesini “Allah'ın rızası” şeklinde anlamlandırmanın isabetli bir te'vil ve çeviri olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.1.3. el-Vech ve Viche Kelimelerinin Yön ve Cihete Delaleti

el-Vech kelimesi, *vâv* harfinin kesresi ile *el-viche* (الوجه) yön/cihet, *v-c-h* fiili tef'il babında (وَجَّهَ) kullanıldığında ise yönelmek anlamına gelmektedir.⁷⁰ Bakara sûresi 148. ayette “Herkesin (toplumun) yöneldiği bir yön (وَجْهَةً) (kible, istikamet) vardır.” buyrulmaktadır. Mücahid ve İbn Ebî Necîh (öl. 132/749) bu ayette geçen *viche* kelimesinin “kible” anlamında olduğunu söylemişlerdir.⁷¹ Kur'an'da Kâbe'nin önemine “Şüphesiz insanlar için (ibadet yeri olarak) kurulan ilk ev âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olan Mekke'dedir.”⁷² meâlindeki ayetle de işaret edilmektedir. Medine'ye hicret ettikten sonra on altı veya on yedi ay Mescid-i Aksa'ya yönelerek ibadet eden fakat Kâbe'ye yönelerek ibadet etmeyi arzu eden Hz. Peygamber'e Allah, Bakara sûresinde üç defa tekrarlanan “(O halde) yüzünü (وجهك) Mescid-i Haram tarafına çevir.”⁷³ meâlindeki ayetlerle ibadet yaparken Kâbe'ye yönelmelerini

⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/216, 7/419, 17/228.

⁶⁶ Mâverdî, *en-Nüket*, 4/317; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/502; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 7/85, 25/126-127, 30/146; Kurtubî, *el-Câmi'li ahkâmi'l-Kur'an*, 16/436, 21/459; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 29/156.

⁶⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 502-503; Mâverdî, *en-Nüket*, 4/316; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 25/126-127; Kurtubî, *el-Câmi'li ahkâmi'l-Kur'an*, 16/436; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 21/45.

⁶⁸ *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim 5.1.2024).

⁶⁹ Feyizli, *Feyzü'l-Furkân*, 17.

⁷⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, “vch”, 2255; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, “vch”, 36/537; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “vch”, 13/556.

⁷¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/677.

⁷² Âl-i İmrân 3/96.

⁷³ el-Bakara 2/144, 149, 150.

emretmiştir.⁷⁴ Bu yönelişte de her ne kadar ibadet edenin yüzü kible istikametine dönmüş olsa da yüzle birlikte bütün beden kibleye yönelmiş olmaktadır.

Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) ve Zeccâc Bakara sûresi 115. ayetteki (وجه الله) terkibine “kible” anlamını vermektedirler.⁷⁵ Bazı müfessirler de bu ayetin tefsirini yaparken ayette yer alan *vechullah* terkiбинin “kible” anlamına geldiğini belirtmekte, kible ayetlerini de bu ayete atıf yaparak tefsir etmektedirler.⁷⁶ Zemahşerî’nin, *fe semme vechullah* (فتم وجه الله) ibaresine “Allah’ın emrettiği ve razı olduğu yön orasıdır.” şeklinde yaptığı yorumdan da yön ile kibleyi kastettiği anlaşılmaktadır.⁷⁷ İbn Teymiyye (öl. 728/1328) de bu ayette geçen *vech* kelimesine “kible” anlamını vermektedir.⁷⁸ Râzî ise bu ayetin tefsirinde *veche* “kible” anlamını verenlerin görüşünü zikrettikten sonra ayetin şu anlama gelebileceğini ifade etmektedir: “Her kim rızamı arayarak bir yöne yönelirse beni bulur yani sevap kazanır.”⁷⁹ Müslümanlar namaz kılarken dünyanın herhangi bir yerinden Kâbe’ye yöneldiğinde, kimi Doğu’ya, kimi Batı’ya, kimi Güney’e kimi de Kuzey’e yönelmektedir. İstikamet aynı olmakla birlikte coğrafi konuma göre yönlerin farklı olması “Her ne tarafa yönelirseniz” ibaresine uygun düşmektedir.⁸⁰ Bu ayetin, Kâbe’nin kible olarak tespitinden önce sahabeden bir grubun yolculuk esnasında kibleyi tam olarak bilmedikleri için kiminin Doğu’ya, kiminin de Batı’ya yönelerek namaz kılmaları ve bu durumu Hz. Peygamber’e arz etmeleri üzerine nâzil olduğunu ifade eden rivayetler tefsir kaynaklarında yer almaktadır.⁸¹

Meâl sahibi olan Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen ve Hasan Tahsin Feyizli Bakara sûresi 115. ayette geçen *vech* kelimesine “kible”, Elmalılı M. Hamdi Yazır ise “cihet” anlamını vermişlerdir. Muhammed Esed’in ise bu kelimeye “Allah’ın yönü” anlamını verdiği görülmektedir.⁸² Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere gerek Bakara sûresi 115 ayette yer alan *vech* ve gerekse 148. ayette geçen *viche* kelimelerinin “kible” anlamına geldiği söylenebilir.

Hiz. İbrahim kavmine, “Ben yüzümü hanif olarak yeri ve göğü yaratan Allah’a çevirdim (وَجَّهْتُ وَجْهِيَ).”⁸³ derken *veccehtü* fiilini zikretmektedir. Zeccâc, Bu ayette geçen *veccehtü* fiiline Hiz. İbrahim’in İslam’a yönelmesi, *vechiye* ibaresine de “kulluktaki amacım” anlamını vermektedir.⁸⁴ Mukâtil *vechiye* ibaresine “dinimi”, Taberî de “kulluğumu” anlamını vermişlerdir.⁸⁵ Hiz. Mûsâ’nın Medyen’e doğru yolculuk yaptığını haber veren ayette⁸⁶ “yöneldi” anlamına gelen (تَوَجَّهَ) fiilinin lafzî anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Zeccâc, bu

⁷⁴ Ahmet Özel, “Kible”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/365-368.

⁷⁵ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-‘Umde fi garîbi’l-Kur’ân*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1401/1981), 82; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 1/197.

⁷⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil*, 1/133; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2/451; Kurtubî, *el-Câmi’li ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/330.

⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/313.

⁷⁸ İbn Teymiyye, *Tefsîru İbn Teymiyye*, 1/316.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 4/23.

⁸⁰ Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, *Kur’an-ı Kerîm Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 1/208.

⁸¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2/452; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 1/215.

⁸² Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1996), 1/32.

⁸³ el-En’âm 6/79.

⁸⁴ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 2/268.

⁸⁵ Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 1/572.

⁸⁶ bk. el-Kasas 28/22.

ayetteki *tevecche* fiilini de “Medyen yönüne doğru yola koyuldu.” şeklinde açıklamaktadır.⁸⁷ Nahl sûresinde dilsiz birinin bir yere gönderilmesi eylemi de *yüveccihhü* ibaresiyle ifade edilmektedir.⁸⁸

2.1.4. el-Vech Kelimesinin Hakiki Anlamda Kullanılması

Selefilerin ekserisi ve katı nasçılığı benimseyen Haşvilerin Kur'an'da Allah hakkında kullanılan mecâzî lafızları literal bir okuyuşla Allah'ın zâtını, insan sûretini çağrıştıracak şekilde anlattıkları bilinmektedir.⁸⁹ Selefiler, Allah'ın sıfatları konusunda naslarda ifade edilen sözleri üzerinde herhangi bir yorum ve te'vil yapmadan olduğu gibi kabul etme eğilimindedirler. Onlara göre Allah, kitabında kendisini nasıl vafetmişse ve Hz. Peygamber'in hadislerinde Allah nasıl anlatılmışsa öyledir, naslarda Allah'a nispet edilen *vech* (yüz), *yed* (el), *ayn* (göz), *kadem* (ayak), Allah'ın dünya semasına inmesi, gelmesi, gitmesi, arşa istiva etmesi, beşerî vasıflara benzemese de kitap ve sünnette anlatıldığı gibidir, bunların keyfiyeti bilinemez ve tartışılmaz.⁹⁰

Mukâtil b. Süleyman, En'âm sûresi 52. ayetteki *vechi Rabbihim* terkiibini, Kehf sûresi 28. ayetteki *yürîdüne vecchêhû* (يريدون وجهه) ibaresini, “Yani namazlarında Rablerinin yüzünü arzulamaktadırlar.” şeklinde açıklamakta ve *vecih* kelimesini lafzî anlamıyla vermektedir.⁹¹ Selefilerin en önemli âlimlerinden İbn Teymiyye de Allah lafzına, Rab sıfatına ve Allah'a işaret eden zamire muzâf olan *vech* kelimesini Selefî akide doğrultusunda açıklamaktadır. En'âm sûresi 52 ve Kehf sûresi 28. ayetlerde yer alan *yürîdüne vecchêhû* ibaresini “Allah'ın yüzüne bakmak isteyenler.” şeklinde tefsir etmekte,⁹² *O'nun zâtından başka her şey helak olur.*⁹³ meâlindeki ayetin tefsirinde de “O'nun yüzünü isteyenlerin dışında her amel batıldır.”⁹⁴ demektedir. İbn Kayyım el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) ise *vech* kelimesinin geçtiği bazı ayetleri hiç ele almadığı, bazı yerlerde de açıklama yapmadığı görülmekte, Kasas sûresi 88. ayette geçen *illâ vecchêh* ibaresini *illâ mülkehû* (ancak mülkü bâkî kalır), Leyl sûresi 20. ayetteki *vehci* de “rızası” şeklinde açıklamaktadır.⁹⁵ Çağdaş Selefilere İbn 'Useymîn (öl. 2001) de Bakara sûresi 115. ayetteki *vechullah* ibaresinin tefsirinde, “Bazıları bu ifadenin hakiki anlamda olduğunu, bazılarının da “cihet” anlamına geldiğini söylemektedir. Fakat tercihe şayan olan görüş bu ifadenin hakiki anlama delaletidir.”⁹⁶ demektedir. İbn 'Useymîn Bakara 272. ayetteki *vechin* de hakiki anlamda olduğunu belirtmekte bu kanaatini “Çünkü Cennet'e girenler Allah'ı görecektir.” diyerek teyit etmektedir.⁹⁷

Haşviyye, Mücessime, Müşebbihe ve Şia'nın aşırı kollarının naslarda Allah hakkında kullanılan el, yüz, göz, ayak gibi mecâzî lafızlara yükledikleri anlamların antropomorfik bir tanrı tasavvuruna yol açma sakıncası taşıdığı görülmektedir.⁹⁸ Farklı firkalar içinde nasları

⁸⁷ Zeccâc, *Meâni 'l-Kur'an*, 4/138.

⁸⁸ bk. en-Nahl 16/76.

⁸⁹ Yunus Eraslan, “Kelam Düşüncesinde Antropomorfik Tanrı Tasavvurları”, *Kader* 20/1 (Haziran 2022), 135.

⁹⁰ Abdullah b. Yusuf el-Cedi', *el-Akîdetü 'l-selefiyye fî kelâmi Rabbi 'l-beriyye* (Ürdün: Dârü'l-İmam Malik, t.y.), 71; M. Sait Özervarlı, “Selefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/401.

⁹¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 1/563, 2/582.

⁹² İbn Teymiyye, *Tefsîr*, 7/27.

⁹³ el-Kasas 28/88.

⁹⁴ İbn Teymiyye, *Tefsîr*, 20/93.

⁹⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Bedâiu 't-tefsîr*, 1/208, 2/ 87, 292, 3/326.

⁹⁶ İbn 'Useymîn, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 2/13.

⁹⁷ İbn 'Useymîn, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 3/363.

⁹⁸ Eraslan, “Kelam Düşüncesinde Antropomorfik Tanrı Tasavvurları”, 135, 151, 155.

anlamada zahirî yaklaşıma sahip olan, ayetleri ve hadisleri zahirî anlamıyla ele alan ve murad-ı ilahinin de böyle olduğunu iddia eden, ayetlerin te'vilini Allah'a bırakanlara Haşviyye denilmektedir.⁹⁹ Haşvîler, Allah'ın sıfatları konusunda, bütün dini hükümlerde nasların zahirine bağlı kalırlar ve akıl yürütmeyi reddederler. Hz. Peygambere isnat edilen bütün rivayetleri de aynen kabul ederler.¹⁰⁰ Onlar, Allah'ın bir cismi olduğunu, eti, kanı, sakalı, el, ayak, baş, dil, göz ve kulak gibi organlarının olduğunu, fakat bu organların mahlûkatın organlarına benzemediğini iddia ederler. Bu sebeple Kur'an'da geçen Allah'ın arşa istivâ etmesi, *vechi* (yüzü), *yed* (eli), *cenb* (yanı), gelip gitmesi gibi ifadeleri zahiri manaya göre anlarlar.¹⁰¹

Allah lafzına, Rab sıfatına ve Allah'a işaret eden zamire muzâf olan *vech* kelimesine yukarıda da değinildiği gibi birçok mütercimim “zât” anlamını vermesine karşın bazı mütercimlerin lafzî anlamlandırma cihetine giderek “yüz” anlamını verdikleri görülmektedir. Bakara sûresinin “*Hayır, her kim güzel iş yaparak yüzünü Allah'a teslim ederse...*”¹⁰² meâlindeki ayette geçen *vechêhû* (وجهه) kelimesini meâl sahibi bazı mütercimlerin hakiki anlamıyla çevirdikleri görülmektedir. Abdülbaki Gölpınarlı, Türkiye Diyanet Vakfı meâli mütercimleri, Ömer Nasuhi Bilmen ve Y. Nuri Öztürk'ün bu kelimeye “yüzünü” anlamını vermişlerdir.

Kasas sûresi 88. ayette yer alan “*Onun zâtı dışında her şey helak olur.*” meâlindeki ayette geçen *vech* kelimesini, mütercimlerin çoğunun “zâtı” olarak çevirmelerine karşın Elmalılı Hamdi Yazır ve İsmail Hakkı İzmirli çeviri yapmadan *vech* olarak vermişlerdir. Aynı şekilde Ra'd sûresi 22 ayette geçen *vech* kelimesine mütercimlerin ekserisi “Rablerinin rızası” anlamını verdikleri halde Elmalılı Hamdi Yazır'ın “*Allah'ın yüzünü murad edenler*”, Ömer Nasûhî Bilmen'in “*Allah'ın cemalini dileyenler.*” anlamını verdikleri görülmektedir. Rahmân sûresi 27. ayette geçen *vechi Rabbike* (وجه ربك) ibaresine de İsmail Hakkı İzmirli ve Süleyman Ateş “yüzü” anlamını vermişlerdir. Y. Nuri Öztürk'ün de Ra'd sûresi 22. ayetteki *vech* kelimesine “Rablerinin yüzü”, Rahmân sûresi 27. ve Leyl sûresi 20. ayete ayetlerdeki *vech* kelimesine “Rabbinin yüzü” anlamını verdiği görülmektedir.¹⁰³

Selefiyyenin çoğunlukla *vechullah* (Allah'ın yüzü), *vechêhû* (O'nun yüzü) ve *vechi Rabbike* (Senin Rabbi'nin yüzü) ibarelerini te'vil etmeden olduğu gibi kabul etmesinin ve bazı mütercimlerin de bu ibareleri lafzî anlama göre çevirmiş olmalarının teşbihî bir Allah tasavvuruna yol açma sakıncasını beraberinde getireceği değerlendirilmektedir.

2.2. el-Vech (الوجه) Kelimesinin Allah Lafzı, Sıfatları ve Zamirleri Dışındaki Kelimelere İzafetle Kullanıldığı Ayetler

Kur'an'da insanın zâtına ve bedenine muzâf olan *vech* kelimesi *esleme*, *veccehe* ve *ekâme* fiilleriyle gelmektedir. İbn Teymiyye müfessirlerin, *esleme vechehû* (اسلم وجهه) ibaresini dinde ihlaslı olma ve amelini Allah için yapma, *veccehe vechehû* (وجه وجهه) ibaresini, ibadet için yönelme, niyet etme, *ekâme vechehû* (اقام وجهه) ibaresini de İslam'ın gereklerine uygun yaşama şeklinde tefsir ettiklerini belirtmektedir.¹⁰⁴ *el-Vech* kelimesinin Allah

⁹⁹ Muhammed A'lâ b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu'l-İstulâhâtî'l-funûni ve'l-'ulûm* (Beyrût: Mektebetü Lübnân, 1996), 1/178-179.

¹⁰⁰ Metin Yurdagür, “Haşviyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16/426.

¹⁰¹ Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'nihal* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 1/120-121.

¹⁰² el-Bakara 2/112.

¹⁰³ *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim 4.1.2024).

¹⁰⁴ İbn Teymiyye, *Tefsîru İbn Teymiyye*, 20/100.

lafzı, Rab sıfatı ve zamirleri dışındaki kelimelere izafetle kullanıldığı ayetlerin yorum ve çevirileri hakkında tefsirlerde ve meâllerde şu bilgiler yer almaktadır:

2.2.1. el-Vech Kelimesinin İnsanların Fiillerine Konu Olduğunda Kazandığı Anlamlar

Kurtubî, insanın yüz kısmını şöyle tarif etmektedir: “Yüz (*el-vech*) sözlükte, bazı organları kapsayan bir organdır. Uzunluğu alnın üst kısmından çenenin alt kısmına kadardır. Eni ise iki kulak arasındır.”¹⁰⁵ Kur'an'da, Hz. Peygamberin kibleinin Mescid-i Aksâ'dan Kâbe'ye tahvili beklentisiyle yüzünü semaya yönelttiğini bildiren ayette¹⁰⁶ geçen *el-vech* (الوجه) kelimesini Zeccâc da *ayneyke* (gözlerini)¹⁰⁷ Taberî ve Zemahşeri, *nazaruke* (نظرک: Senin bakman),¹⁰⁸ Mâtürîdî, *besarahu* (O'nun bakışı)¹⁰⁹ kelimesiyle açıklamaktadırlar. Bilindiği gibi bakma ve görme fiili yüzdeki göz organı ile yapılmaktadır. Abdest alırken yüzün yıkanması¹¹⁰ ve teyemmüm alırken ellerin yüze sürülmesi¹¹¹ gereğinden bahseden ayetlerde de *vechin* lafzî anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hz. Yusuf'un, gömleğini babasının gözünün açılması için yüzüne sürülmek üzere kardeşlerinden göndermesini¹¹² ve gömleğin Hz. Yakûb'un yüzüne sürülür sürülmez gözlerinin tekrar görmeye başladığını¹¹³ haber veren ayetlerde de yüz (*vech*) kelimesi lafzi anlamda kullanılmıştır. Taberî, gömleğin Hz. Yakûb'un yüzüne sürülmesini (على وجه يعقوب) ibaresiyle ifade etmektedir.¹¹⁴

Hz. Yâkub, oğlu Hz. Yûsuf'un gördüğü rüya üzerine ileride onun peygamber olacağını anlamış ve gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını tembihlemiştir.¹¹⁵ Babalarının Hz. Yûsuf'la daha çok ilgilediğini düşünen ve su sebeple Hz. Yusuf'u kıskanan kardeşleri, “Yûsuf'u öldürün ya da (uzak) bir yere bırakın ki babanızın ilgisi (sevgisi) yalnızca size kalsın.”¹¹⁶ diyerek aralarında konuşmuşlardı. Hz. Yakûb'un diğer oğulları, Hz. Yûsuf'u ortadan kaldırarak babalarının kendileriyle ilgilenmesi arzularını dile getirmek için kullandıkları *vechü ebîküm* (وجه ابيكم) ifadesi tefsirlerde ilgi, alaka, sevgi şeklinde açıklanmaktadır.¹¹⁷ Meâllerde de *vechü ebîküm* ibaresine Mehmet Okuyan “ilgisi”,¹¹⁸ Mustafa Öztürk “sevgi ve ilgisi”,¹¹⁹ Hasan Tahsin Feyizli “teveccühü (sevgisi)”¹²⁰ Kur'an Yolu Meâli Mütercimleri “teveccühü” ve Bayraktar Bayraklı “sevi ve yönelişi” anlamını vermişler, Abdülbaki Gölpınarlı ise bu ibareyi diğer mütercimlerden farklı olarak “Babanız artık onu görmesin.” şeklinde anlamlandırmıştır.¹²¹

¹⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi 'li ahkâmi 'l-Kur'an*, 7/327.

¹⁰⁶ el-Bakara 2/144.

¹⁰⁷ Zeccâc, *Meâni 'l-Kur'an*, 1/221.

¹⁰⁸ Taberî, *Câmiu 'l-beyân*, 2/657; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1/342.

¹⁰⁹ Mâtürîdî, *Te 'vilâtü 'l-Kur'an*,

¹¹⁰ bk. el-Mâide 5/6.

¹¹¹ bk. en-Nisâ 4/43.

¹¹² bk. Yûsuf 12/93.

¹¹³ bk. Yûsuf 12/96.

¹¹⁴ Taberî, *Câmiu 'l-beyân*, 13/346.

¹¹⁵ bk. Yûsuf 12/4, 5, 6.

¹¹⁶ Yûsuf 12/9.

¹¹⁷ Taberî, *Câmiu 'l-beyân*, 13/19; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 3/258; Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, 12/191.

¹¹⁸ Okuyan, *Kur'an Meâl-Tefsir*, 235.

¹¹⁹ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 332.

¹²⁰ Feyizli, *Feyzü 'l-Furkân*, 235.

¹²¹ *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim: 15.2.2024).

Râgıb el-İsfahânî (öl. 400/1010?) A'râf sûresinin “*Her secde ettiğinizde yüzlerinizi (وهكمجوب) O'na çevirin.*”¹²² meâlindeki ayette geçen *vücûh* kelimesinin de yüz anlamına geldiğini, *bkâme* fiili ile birlikte kullanılıncaya yönelik anlamını ifade ettiğini “*Bunu bizzat elimle yaptım.*” cümlesinde olduğu gibi istiare yoluyla zâtın da kastedilmiş olabileceğini belirtmektedir.¹²³ İsfahânî, Âl-i İmrân sûresi 20, Nisâ sûresi 125, Lokmân sûresi 22, Rûm sûresi 30. ayetlerde yer alan *vech* kelimelerinin anlamlarının da önceki açıklamasında olduğu yüz anlamını ifade ettiğini, istiare yoluyla gidilen yol anlamına da gelebileceğini kaydetmektedir.¹²⁴

Bir insanın ‘yüzünü Allah’a çevirmesi’ ibaresi öncelikle onun ibadet yapmak üzere kibleye dönmesini akla getirirse de ‘bir kişinin müslüman olarak bütün varlığıyla Allah’a yönelmesi’ şeklinde verilen anlamların vakiyaya daha uygun olduğu görülmektedir. Nitekim Zeccâc, Rûm sûresi 30. Ayette yer alan “Yüzünü dine çevir. (فأقم وجهك للدين)” ibaresine “Dosdoğru dine tabi ol.” anlamını vermektedir.¹²⁵ Bir görevi ikame etmek, bir kişinin çabasına ve niyetine devam etmesi ve görevini yerine getirmesini ifade etmektedir.¹²⁶ Bir görevi tam olarak yerine getirmek de başladığı işe bütün varlığı ile kendini vermekle mümkün olmaktadır. Buna göre Kur’an’da çeşitli ayetlerde yer alan *vech* kelimesi, bu kelimenin bağlamı, *esleme*, *veccehe* ve *ekâme* fiilleri ile birlikte kullanılışı dikkate alındığında, bu kelimenin insanın bir işi yerine getirmek için bizzat niyetlenmesi, yönelmesi ve çaba harcaması anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

Mâide sûresi 108. ayette yer alan *vechihâ* (وجهه) kelimesi, “şahitliğin gizlemeden gereği gibi yapılması ve olması gerektiği gibi, hakkıyla” anlamlarına gelmektedir.¹²⁷ Bu kelime incelemeye esas alınan meâllerin hepsinde gereği gibi, dosdoğru, olduğu gibi anlamının verildiği görülmektedir.¹²⁸

2.2.2. el-Vech Kelimesinin İnsanın Zâtına İzafe Edilmesi

Bakara sûresi 112, Nisâ sûresi 125 ve Lokmân sûresi 22 ayetlerde insana işaret eden *hû* zamirine muzâf olan *vech* kelimesinin içinde yer aldığı “*Her kim güzel iş yaparak kendini (وجهه) Allah’a teslim ederse.*”¹²⁹ meâlindeki ayetler üzerinde bazı müfessirlerin yaptıkları yorumlar özetle şöyledir: Bakara sûresi 112. ayetin tefsirinde Mukâtil b. Süleymân¹³⁰ ve İmam Mâtürîdî, *el-vech* kelimesine, din, amel ve kendisi anlamlarını vermektedirler. Mâtürîdî ayrıca yüzün zikredilmesiyle zâtın kastedilmesinin caiz olduğunu belirtmektedir.¹³¹ Zemahşerî, Râzî, Kurtubî, İbn Âşûr, gibi müfessirler de Bakara sûresi 112, Nisâ sûresi 125 ve Lokmân sûresi 22. ayetlerde geçen *vechihû* kelimesiyle zâtın/nefsin kastedildiğini, din ve ibadet anlamlarına da geldiğini belirtmişlerdir.¹³² Râzî, Bakara sûresi 144, 149 ve 150.

¹²² el-A'râf 7/29.

¹²³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi gâribi'l-Kur'an*. (İstanbul: Dâru Kahraman, 1986), 514.

¹²⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, 514.

¹²⁵ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 4/184.

¹²⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 11/185.

¹²⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil*, 1/514; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 9/104

¹²⁸ *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim 23.12.2023).

¹²⁹ el-Bakara 2/112; en-Nisâ 4/125; Lokmân 31/22.

¹³⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil*, 1/131.

¹³¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/211, 216; 11/242.

¹³² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/311, 2/153, 5/19; Râzî, *Me'âtihi'l-ğayb*, 4/4, 4/123; Kurtubî, *el-Câmi'li aḥkâmi'l-Kur'an*, 3.2/319, 16/487; Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984), 1./675.

ayetlerdeki *vech* kelimelerine de zât anlamını vermektedir. Taberî, Zemaşerî, Râzî vb. müfessirler insanoğlunun en değerli organının yüzü olması, yüzün bir şeye saygıyla yönelmesi halinde diğer organların da ona tabi olması sebebiyle *vechehû* ibaresinin bir şeyin aslı, kendisi anlamını ifade ettiğini belirtmektedirler.¹³³ Kurtubî de teslimiyetin yüze has kılınması, insanın görünen en değerli kısmının yüzü olması, duyu organlarının yeri olması ve onurun veya zilletin yüzde ortaya çıkması sebebiyledir, demektedir.¹³⁴

Yukarıda kısa tefsirini verdiğimiz ayetlerde geçen *vech* kelimesine mütercimlerden Hasan Basri Çantay, Abdülbaki Gölpınarlı, Diyanet Kur'an Yolu Meâli mütercimleri, Muhammed Esed, Bayraktar Bayraklı, İsmail Yakıt, Mustafa Öztürk ve Hasan Tahsin Feyizli "özünü/benliğini/kendisini" anlamını verdikleri görülmektedir.¹³⁵ Elmalılı Hamdi Yazır'ın ise bu üç ayetteki *vech* kelimesine "özü muhsin olarak yüzünü" anlamını vermiştir. Diyanet Vakfı meâli mütercimleri, Bakara sûresi 112. ayetteki *vech* kelimesine "yüzünü", aynı anlama gelen Nisâ sûresi 125. ve Lokman sûresi 22. ayetlerdeki *vechehû* kelimesine ise "kendisini" anlamını vermişlerdir.¹³⁶ Süleyman Ateş'in Bakara 112 ve Lokman 22 ayetlerdeki *vech* kelimesine "özünü" anlamını verdiği halde Nisâ sûresi 125. ayette aynı anlama gelen *vech* kelimesine "yüzünü" anlamını vermesi, Mehmet Okuyan'ın da Bakara 112 ve Nisa 125. ayetlerdeki *veche* "yüzünü (benliğini)" anlamını verdiği halde Lokmân sûresi 22. ayette aynı anlama gelen *vech* kelimesine "yüzünü" anlamını vermesi dikkat çekmektedir.¹³⁷ Aynı anlamı ifade eden *vechehû* terkibine bir yerde "yüzünü", başka bir yerde "özünü, benliğini" anlamını veren bazı mütercimlerin "yüz" ile "öz/benlik" kelimelerini bir biri yerine kullanmada bir sakınca görmedikleri anlaşılmaktadır.¹³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen ve Y. Nuri Öztürk'ün ise üzerinde durduğumuz bu üç ayette geçen *vech* kelimesine de "yüz" anlamını verdikleri görülmektedir. İncelemeye esas aldığımız meâllerde çeşitli ayetlerde *vech* kelimelerine verilen anlamlara baktığımızda bir anlamlandırma sorununun olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. İbrahim, tevhid inancını benimsemiş olarak Allah'a yönelme ve şirkle arasına mesafe koyma kararını beyan ederken şöyle demiştir: "*Ben hanif olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim, ben müşriklerden değilim.*"¹³⁹ Taberî, Allah'a yönelmeyi, "İstikamet, hanif olan (muvahhid) bir insanın kulluğa yönelmesi ve ibadetini ihlasla yapmasıdır. Hanif olmayan birinin yönelişinin ona bir faydası olmaz, bilakis onu helak eder."¹⁴⁰ demektedir. Râzî de bu ayette geçen *veccehtü* (yöneldim) ibaresini zahiri manasına hamletmek mümkün değildir, bu kelimenin mecâzî anlamı itaattir, bu ifade ile İbrahim (a.s.), "İbadetimi Allah'a yönelttim." demek istemektedir, şeklinde açıklamaktadır.¹⁴¹ Meâlini verdiğimiz ayetlerde Hz. İbrahim, Hz. Peygamber ve onlara tabi olan müslümanların yüzlerini Allah'a ve dine çevirirken bu eylemlerini ihlaslı ve muvahhid olarak yaptıkları haber verilmektedir. Buna göre inançla ilgili kararlarda yüzün istikameti bir organın salt bir yön tercihi olarak algılanamaz. Bu konudaki ayetlerin çevirisinde *vech* kelimesine ister sadece "yüz" denilsin

¹³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/432, 5/286; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 1/311; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 4/123.

¹³⁴ Kurtubî, *el-Câmi'li aḥkâmi'l-Kur'an*, 2/319.

¹³⁵ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 57, 156, 564; Feyizli, *Feyzü'l-Furkân*, 16, 97, 412.

¹³⁶ *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim 23.12.2.023).

¹³⁷ Mehmet Okuyan, *Kur'an Meâl-Tefsir* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 2021), 97.

¹³⁸ *Türkçe Kur'an Meâlleri* (Erişim 23.12.2.023).

¹³⁹ el-En'âm 6/79.

¹⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/3..

¹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 13/61.

isterse “özü, benliği” denilsin kastedilen anlam kişinin bütün varlığıdır ve ondan istenen de sağa ve sola bakmadan tevhid istikameti üzere olmasıdır.¹⁴²

İbrahim (a.s)’in bütün varlığıyla tevhide yönelişini beyan eden En’âm sûresi 79. ayette yer alan *vechiye* ibaresi de incelemeye esas aldığımız meâllerin çoğunda “yüzümü” şeklinde çevrilmiştir. Fakat Mustafa Öztürk “kendimi”, Bayraktar Bayraklı “benliğimi” İsmail Yakıt bu kelimeye “yüzümü/özümü” anlamını vermişlerdir.¹⁴³ Dine ve Allah’a yönelik irade ile verilmiş bilinçli bir karar olduğundan *vechiye* ibaresine “kendimi/benliğimi/özümü” anlamı verilmesinin daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

Allah Âl-i İmrân sûresi 20. ayette Hz. Peygamber’den de ehl-i kitabın kendisiyle tartışmaya girmek istemesi halinde Hz. İbrahim’in beyanına benzer bir ifadeyle, “*Ben kendimi (وجهي) bana uyanlarla birlikte Allah’a teslim ettim.*”¹⁴⁴ demesini istemektedir. Bu ayette yer alan ve “yüzümü” anlamına gelen *vechiye (وجهي)* kelimesine Mukâtil b. Süleymân¹⁴⁵ dinimi, Mâtürîdî nefsimi,¹⁴⁶ Zemahşeri nefsimi ve her şeyimi,¹⁴⁷ İbn Kesir¹⁴⁸ kulluğumu, Şeyhzâde (öl. 950/1543) ve Âlûsî (öl. 1270/1854) ise nefsimi ve niyetimi¹⁴⁹ anlamlarını vermektedirler. Râzî, *vechiye* tabirine “amel” anlamını vermekte, *eslemtü vechiye lillah (اسلمت وجهي لله)* cümlesinin “İşimin, ibadetimin özünü Allah’a teslim ettim, kendimi Allah’a adadım.” anlamına geldiğini belirtmektedir.¹⁵⁰ Ebû Abbas el-Mehdevî (öl. 440/1049) de İbn Abbas’ın bu cümleye ‘amelini ihlasla yaptı’ anlamını verdiğini nakletmektedir.¹⁵¹

Âl-i İmrân sûresi 20. ayetteki *vechiye (وجهي)* ibaresini, incelemeye esas aldığımız meâllerde Yaşar Nuri Öztürk dışındaki mütercimler aynı anlama gelen “özümü, kendimi, benliğimi ve nefsimi” kelimeleriyle çevirmişlerdir.

Yûnus sûresinde de Hz. Peygamber’in insanlara şöyle seslenmesi emredilmektedir: “*De ki: Ey insanlar! Eğer benim dinimden şüphe ediyorsanız ben sizin Allah’tan başkasına taptıklarınıza tapmam, fakat sizi öldürecek olan Allah’a taparım. Bana mü’minlerden olmam, hanîf olarak dine yönel (وجهك) ve sakın müşriklerden olma diye emredildi.*”¹⁵² Taberî, Yûnus sûresi 105. ayetlerdeki *vech* kelimesini aynı anlamı ifade eden En’âm sûresi 79. ayete atıf yaparak benzer şekilde yorumlamaktadır.¹⁵³ Fakat Râzî, bu ayette yer alan “yüzü kâim kılma” (اقامة الوجه) tabirini diğer müfessirlerden farklı olarak ‘aklı tamamıyla dine verme’ şeklinde açıklamaktadır.¹⁵⁴ Kâdî Beyzâvî (öl. 685/1286) şârihi Şehzâde (öl. 950/1543) ise bu ayette Allah’ın, kulun bütün varlığıyla Allah’a ibadet yapmasını ve onun dışındakilerden yüz

¹⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3./178.

¹⁴³ *Türkçe Kur’an Meâlleri* (Erişim 15.2.2024).

¹⁴⁴ Âl-i İmrân 3/20.

¹⁴⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 1/267.

¹⁴⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 2./270.

¹⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1./539.

¹⁴⁸ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 3/37.

¹⁴⁹ Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde*, 1/391; Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 1/360.

¹⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 7/230.

¹⁵¹ Mehdevî, *et-Tahsîl*, 1/318.

¹⁵² Yûnus 10/104-105.

¹⁵³ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 9/363.

¹⁵⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 17/180.

çevirmesini emrettiğini, *vechin* nefisten kinâye olduğunu, ayrıca kible anlamına da geldiğini kaydetmektedir.¹⁵⁵

Yûnus sûresi 105. ayette geçen *vecheke* (وجهك) ibaresine İsmail Yakıt dışındaki mütercimlerin “yüzünü” anlamını verdikleri görülmektedir.

Yukarıda tefsir kaynaklarına yaptığımız atıflarda da görüleceği gibi Kur'an'da insanın zatına muzâf olan *el-vech* kelimesine çoğunlukla “kendisi/özü” (nefsi) anlamının verildiği ve bu kelimenin mecâzî anlamı dikkate alındığında bu şekilde anlamlandırmanın daha isabetli olduğu görülmektedir. Mef'ul konumunda olan *vechin*, teslim olma anlamına gelen (اسلم: *esleme*) fiiliyle gelmesi, teslimiyetin ise insanın bütün varlığıyla gerçekleşmesi olgusu da *vechin* delalet ettiği anlamın “kendisi” olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda meâllerde Âl-i İmrân sûresi 20, En'âm sûresi 79 ve Yûnus sûresi 105. ayetlerdeki *vech* kelimesinin “yüz” olarak çevrilmesi yanlış olmasa da eksik anlamlandırma olduğu söylenebilir.

2.2.3 el-Vech kelimesinin İnsanların Durumlarına Delaleti

Kur'an'da *vech* kelimesi mecâzî olarak insanın şeref ve itibarını, ruh halini ve dünyadaki müktesebatına göre ahiretteki ahvalini ifade etmek için de kullanılmaktadır. Âl-i İmrân sûresi 45. ayette Hz. İsa'nın dünya ve ahirette şerefli oluşu¹⁵⁶ Ahzâb sûresi 69. ayette Hz. Mûsâ'nın Allah indinde itibarlı biri olduğu *vecîhen* kelimesiyle ifade edilmektedir.¹⁵⁷ Fetih sûresi 29. ayette de Hz. Peygamber, sahabe ve ümmet-i Muhammed'in Tevrat'ta özellikleri zikredilirken secde izi belli olan yüzleri için *vücûh* kelimesi kullanılmaktadır.¹⁵⁸

Kur'an'da meleklerin, inkârcıların ve münafıkların canını alırken yüzlerine ve sırtlarına vuracağı beyan edilmekte¹⁵⁹ ve istiare yoluyla onların her yönden acıyı hissedecekleri anlatılmaktadır.¹⁶⁰ Fakat cehennemde ateşin yüzleri yakıp kavurması,¹⁶¹ yüzlerin ateşle çevrilmesi,¹⁶² cehennemliklerin ateşi yüzlerinden ve sırtlarından savamaması,¹⁶³ ateşin yüzleri yalayarak yakması¹⁶⁴ durumlarını anlatan ayetlerde geçen *vech* kelimesinde temsili bir ifadeyle ahirette inkârcıların vahim durumlarının ve yüzlerine yansıyan korkunç yüz ifadelerinin anlatıldığı görülmektedir.¹⁶⁵ Mü'minûn sûresi 104. ayette geçen *telfehu vücûhehüm* (تلفح وجوههم) ibaresinin tefsirinde Mâtürîdî, *l-f-h* (لفح) üfürme, yakma, kızartma anlamlarının yanı sıra çarpma ve vurma anlamının da olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶ Meâllerin çoğunda bu ibareye “yüzlerini ateş yalar.” anlamı verilmiş olsa da Kur'an Yolu Meâli mütercimleri ve Hasan Tahsin Feyizli “ateşin yüzlere vurma/çarpma” şeklinde çevirmişlerdir.¹⁶⁷

¹⁵⁵ Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde*, 2/31.

¹⁵⁶ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, 1/213; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 1/414.

¹⁵⁷ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, 4/237.

¹⁵⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'an*, thk. Es-Seyyid Ahmed Sakar (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1398/1978), 414; Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/78.

¹⁵⁹ bk. el-Enfâl 8/50; Muhammed 47/27.

¹⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 6/244.

¹⁶¹ bk. el-Kehf 18/29.

¹⁶² bk. İbrâhim 14/50; el-Ahzâb, 33/66.

¹⁶³ bk. el-Enbiyâ 21/39.

¹⁶⁴ bk. el-Mü'minûn 23/104.

¹⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 9/51-52.

¹⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 10/67.

¹⁶⁷ Karaman vd. *Kur'an Yolu Meâli*, 347; Feyizli, *Feyzü'l-Furkân*, 347.

Ahirette Allah'ın salih kullarının iyi halleri sebebiyle mutlu oldukları,¹⁶⁸ yüzlerinin ağardığı,¹⁶⁹ parıldadığı,¹⁷⁰ yüzlerine toz ve zillet bulaşmadığı¹⁷¹ ve Cennette nimetlerin verildiği sevincin yüzlerinden anlaşıldığı¹⁷² beyan edilmektedir. Günahkâr, âsi ve inkârcıların ise ahirette kötü durumları sebebiyle yüzlerinin kara çıkacağı,¹⁷³ mahcubiyetten yüzlerinin yere baktığı,¹⁷⁴ yüzlerinin asık¹⁷⁵ ve tozlu olduğu,¹⁷⁶ yüzlerini zillet bürüdüğü ve sanki yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla kaplandığı,¹⁷⁷ bunların zelil bir halde yüzüstü mahşer yerine sürülecekleri,¹⁷⁸ “günahkârların yüzlerinden tanınacağı”¹⁷⁹ ve hesaplarının görülmesini müteakip de yüzüstü cehenneme atılacakları¹⁸⁰ temsili olarak ifade edilmektedir. İbn Kuteybe (öl. 226/889), ahirette suçluların yüzlerinde suçluluk alametinin bulunması, yüzlerinin kara, gözlerinin de mor olması dolayısıyla tanınacağını belirtmektedir.¹⁸¹ Anlamına temas edilen bu ayetlerde geçen yüz tasvirleri mecâzî olarak günahkarların suçluluk halini ve zelil durumlarını ortaya koymaktadır.

Ahirette kulların Allah'ın huzurunda yüzlerini eğeceğini haber veren ayette geçen *‘aneti’l-vüvûh* (عننت الوجوه)¹⁸² ibaresi tefsirlerde, onların mahcup ve çaresiz bir halde başlarını öne eğmeleri, itaat etmeleri ve teslim olmaları,¹⁸³ zelil halde bulunmaları durumunu beyan etmektedir.¹⁸⁴ Bu ayetin başında yer alan *a-n-v* fiili, *vücûh* (yüzler) kelimesine başların eğilmesi anlamını vermektedir. Taberî, *aneti’l-vücûh* tabirini, secdede olduğu gibi baş, yüz, eller ve ayakların yerde olmasıdır, şeklinde açıklamaktadır.¹⁸⁵ Mâtürîdî de bu cümlenin, yüzlerin zelil olmuş bir halde eğilmesini ifade ettiğini, *vücûh* (yüz) kelimesiyle kinaye yoluyla nefislerin ve zatların kastedilmiş olmasının mümkün olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁶ Bu ayetin meâllerin çoğunda “*Bütün yüzler Hay ve Kayyûm olan Allah'ın huzurunda boyun eğmiştir.*” şeklinde çevrildiği görülmektedir.¹⁸⁷

Hac sûresi 72. ayette kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda içlerindeki inat ve kinleri yüzlerine yansıyan kafirlerin yüzü için (*vücûh*),¹⁸⁸ cahiliye zihniyetini taşıdığı için kız çocuklarını hor gören babalara kız evlat müjdelendiğinde keder ve üzüntüden yüz ifadelerinin değişmesi hali beyan edilirken¹⁸⁹ de *vechêhû* (onların yüzü) ibaresinin mecâzen kullanıldığı

¹⁶⁸ bk. el-Gâşiye 88/8.

¹⁶⁹ bk. Âl-i İmrân 3/106.

¹⁷⁰ bk. el-Kıyâmet 75/22; Abese 80/38.

¹⁷¹ bk. Yûnus 10/26.

¹⁷² bk. Mutaffifîn 83/24.

¹⁷³ bk. Âl-i İmrân 3/ 106, 107

¹⁷⁴ bk. el-Gâşiye 88/2.

¹⁷⁵ bk. el-Kıyâmet 75/24.

¹⁷⁶ bk. Abese 83/40.

¹⁷⁷ bk. Yûnus 10/27.

¹⁷⁸ bk. el-İsrâ 17/97.

¹⁷⁹ bk. er-Rahmân 55/41.

¹⁸⁰ bk. el-Furkân 25/34; en-Neml 27/90; el-Şâur 54/48.

¹⁸¹ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbil’l-Kur’ân*, 439.

¹⁸² bk. Tâhâ 20/111.

¹⁸³ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, 2/192-193; Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/377.

¹⁸⁴ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbil’l-Kur’ân*, 282;

¹⁸⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 16/173-174.

¹⁸⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 9/239.

¹⁸⁷ *Türkçe Kur’an Meâlleri* (Erişim 31.12.2023).

¹⁸⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 9/409.

¹⁸⁹ Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, 3/206.

görülmektedir.¹⁹⁰ Medine Yahudilerinden Nâdiroğullarının Medine'den sürülürken üzerlerine çöken karamsarlık hali Nisâ sûresinde “yüzlerinin silinmesi (نطمس وجوها)” deyimiyile ifade edilmektedir.¹⁹¹ Tefsirlerde “Yüzlerinin *tams* (silinme) edilmesi” deyiminin, yüzün kafanın saçın bittiği yer gibi olması,¹⁹² umutsuz halde geriye dönüp dönüp bakmaları ve yüzlerin kılığından çıkıp tanınmayacak hale gelmesi anlamına geldiğini belirtilmektedir.¹⁹³ Meâllerde de *nadmise vücuh* deyimine çoğunlukla “yüzlerin silinmesi” anlamının verildiği, Mustafa Öztürk'ün “hor ve hakir”, İsmail Yakıt ve Muhammed Esed “ümitlerin boşa çıkması”, İsmail Hakkı İzmirli “çehrelerin belirsiz hale gelmesi” anlamlarını verdikleri görülmektedir. Yüzün kafa derisi gibi olmasını, Kur'an'ı inkâr eden ehl-i kitabın kişilik bakımından Allah katında hükmen ve manen yok sayılmaları şeklinde anlamak da mümkündür. Ayrıca Hac sûresinde de kalbine iman tam olarak yerleşmemiş olanların ağır bir imtihana maruz kaldıklarında yüzlerinin değiştiği bildirilmektedir.¹⁹⁴ İnsanın sevinç ve üzüntü durumuna göre yüz ifadesinin değiştiği ve yüz ifadesinin insanın ruh halini ortaya koyduğu bilinen bir husustur.

Sonuç

Kur'an'da çok anlamlı kelimelerin (*vücûh*) anlamlandırılması ve yorumlanmasında çoğunlukla ihtilaf edilmektedir. Anlamı üzerinde ihtilaf edilen kelimelerden biri de *el-vech* kelimesidir. Bu ihtilafın meâllerde daha çok gün yüzüne çıktığı görülmektedir. *el-Vech* kelimesinin anlamlandırılması ve yorumlanması hususunda tefsir kaynakları üzerinde yaptığımız incelemede, diğer bazı ihtilafli konularda olduğu gibi bir anlayış birliği olmadığı anlaşılmaktadır.

Allah Kur'an'da, mesajını insanlara iletme için insanların konuştuğu ve muhatapların kolaylıkla anladığı bir dil ve üslup kullanmaktadır. Bu bağlamda Arapça'da ve diğer dillerde kullanılan mecâzî ifadeler, kinayeler, temsiller, çok anlamlı kelimeler (*vücûh*), anlamdaş kelimeler (*nezâir*), deyimler, edebi sanatlar Kur'an'da da yer almaktadır. Bir kelimeyi, Selefilerin ve Haşvîlerin çoğunlukla yaptığı gibi “Bu ifade Allah kelamıdır, Allah ne diyorsa odur.” diyerek lafzî anlama göre anlamlandırmak Kur'an'ın diğer ayetleriyle tenakuza düşme tehlikesini beraberinde getirmektedir. İçinde hiçbir çelişki bulunmayan Kur'an'ın tefsir ve meâllerinde de çelişkili anlamlara mahal vermemek tefsir araştırmacılarının başlıca görevleri arasında yer almaktadır. Kur'an'da *el-vech* kelimesinin anlamlandırılmasında iyimser bir yaklaşımla özensizlikten kaynaklandığını düşündüğümüz hatalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Kur'an'da Allah hakkında kullanılan *vech*, *yed*, *cenb* ve *istiva* gibi kelimeleri lafzî anlamıyla anlamlandıranların Nahl sûresi 74, Şûrâ sûresi 11 ve İhlas sûresi 4. ayetlere ters düşecek şekilde çelişkiye düştükleri görülmektedir. Bu çelişkiden kurtulmanın yolu ise Allah hakkında kullanılan beşeri organ isimlerinin mecâzî olduğu gerçeğinden hareketle bu kelimeleri te'vil etmekten geçmektedir.

Yaptığımız çalışmada çok anlamlı kelimelerden olan *el-vechin* Kur'an'da abdest alırken yüzün yıkanması, teyemmümde yüzün meshedilmesi gereğinden bahseden ayetlerde ve Hz. Yâkub'un yüzünün söz konusu olduğu ayetlerde hakiki anlamda kullanıldığı, mecâzî

¹⁹⁰ bk. en-Nahl 16/58; ez-Zuhruf 43/17.

¹⁹¹ bk. en-Nisâ 4/47.

¹⁹² Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 1/272; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân*, 2/59.

¹⁹³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y), 2/298.

¹⁹⁴ bk. el-Hac 22/11.

olarak varlık, zât, benlik, kişilik, öz, hoşnutluk, maksat, niyet ve görüş anlamlarına geldiği Kur'an'da daha çok bu anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.¹⁹⁵

Tefsir kaynakları ve meâllerde yaptığımız inceleme sonucuna göre özellikle Allah lafzına, Rab sıfatına ve *hû* zamirine” muzâf olan *vech* kelimesinin anlamlandırılması hususunda ortaya çıkan ihtilaf, halen bir tefsir problemi olarak önümüzde durmaktadır. Kur'an meâllerinde de mütercimlerin birbiriyle çelişen hatta kendisiyle çelişen çeviriler yaptıkları görülmektedir. Kur'an'ı murad-ı ilâhiye en yakın bir anlamda yorumlama sorumluluğu taşıyan tefsir araştırmacılarının bu problemi de göz önünde bulundurmaları, bundan sonra yazılacak tefsir ve yapılacak Kur'an meâllerinde insan biçimci bir ilah tasavvuruna yol açmamak için tenzih ve teşbih arasında bir denge gözetmeleri büyük önem arz etmektedir.

---

¹⁹⁵ bk. el-Bakara 2/112, 115, 272; el-En'âm 6/52; er-Ra'd 13/22; el-Kehf 17/28; el-Kasas 28/88; er-Rûm 30/38.

Kaynakça

- Abdülbâkî, M. Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1364/1945.
- Âlûsî, Şihâbuddin es-Seyyid Mahmûd. *Rûhu'l-meânî*. 30 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, t.y.
- Cedî' Abdullah b. Yusuf. *el-Akîdetü's-selefiyye fî kelâmi Rabbi'l-beriyye*. Ürdün: Dârü'l-İmam Malik, t.y.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Şihâh*, thk. Ahmed Abdülgafûr Hammâd. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 3. Baskı, 1984/1404.
- Cevzî, Cemâluddin Ebu'l-Ferc Abdurrahman. *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. 16 cilt. Katar: Vizâretü'l-Evķâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1443/2021.
- Duman, Zeki. *Beyânü'l-Hak*. 3 cilt. Ankara: Fecr Yayınevi, 2020.
- Eraslan, Yunus. "Kelam Düşüncesinde Antropomorfik Tanrı Tasavvurları", *Kader 20/1* (Haziran 2022), 134-159.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meâl-Tefsir*. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1996.
- Ferâhidî, Halil b. Aħmed. *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmirâî. 8 Cilt. B.y.: y.y. t.y.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Feyzü'l-Furķân Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. İstanbul: Server İletişim Yayıncılık, 4. Baskı, 2007.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyâd. *Meâni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1983/1403.
- Hasîrfzâde Elif Efendi, *en-Nûru'l-furķân fî şerhi lügâti'l-Kur'ân*, Ed. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Herûvî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed. *el-Ġarîbeyn fî'l-Kur'ân ve'l-hadîs*. thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1999/1419.
- İsfahânî, er-Râġib. *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Kur'ân*. İstanbul: Dâru Kahraman, 1986.
- Işık, Mesut. "Anlam Bilim Bakımından Kur'an-ı Kerim'de "Vech" Sözcüğü", *Universal Journal of Teology II/1*, (2017), 85-96.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1404/1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. 15 cilt. Beyrût: Müessesetü Kurtuba, t.y.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Tefsîru ġarîbi'l-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1398/1978.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Celaleddin. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sadr, 1414/1993.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takiyuddin. *Tefsîru İbn Teymiyye*, el-Bâhisü'l-Kur'ânî. Erişim:

10. 02. 2024. <https://tafsir.app/11/31>.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed. *Bedâiu't-tefsîr*. 3 cilt. Riyâd: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1427/2007.
- İbn 'Useymîn, Muhammed b.Sâlih, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 10 cilt. Riyâd: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1423/2002.
- İsmâil Abdülhamîd, Enfâl. *Elfâzu'l-cezr (vech) ve müştekatihî ve evsâfihî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Bağdad: Tedrisiyye fi Câmîati Bağdâd Külliyyeti't-Terbiyyeti li'l-Benât, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Karagöz, Mustafa. "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreçleri". *Bilimnâme XIV*, 2008/1. 7-33.
- Karaman, Hayreddin. vd. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Hayreddin Karaman, vd. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Koçyiğit, Talat-Cerahoğlu, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.
- Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi'li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullâh b. Abdullâh el-Hüseyn et-Türkî. 24 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 24. Basım, 1427/2007.
- Kûfî, Eyyûb bin Mûsâ el-Hüseynî. *el-Külliyyât Mu'cem fi'l-mustalâhât ve'l-furûku'l-lügaviyye*, thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısırî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, t.y.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. 18 cilt. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- Mehdevî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr. *et-Tahsîl*. Katar: Vizâretü'l-Evķâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2. Baskı, 1439/2018.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed el-Kaysî. *el-Umde fi ğarîbi'l-Kur'ân*. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.
- Mertoğlu, M. Suat Mertoğlu. "Vücûh ve Nezâir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/141-143. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehhâte. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü't-Târihu'l-Arabî, 1423/2002.
- Okuyan, Mehmet. *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Okuyan, Mehmet. *Kur'an Meâl-Tefsir*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları, 7. Baskı, 2021.
- Özel, Ahmet. "Kible". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/365-368. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Özervarlı, M. Sait. "Selefiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara

Okulu Yayınları, 2016.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1410/1990.

Râzî, Fahreddin. *Esâsü't-takdîs*. thk. Ahmed Hicâzî es-Saka. Kâhire: Mektebetü'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, 1406/1986.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî. *el-Milel ve'nihal*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.

Şeyhzâde, Muhyiddin b. Muslihiddin. *Hâşiyetü Şeyhzâde alâ tefsîri'l-Kâdî el-Beydâvî*. 3 Cilt. İstanbul: Matbaa Osmâniyye, 1306/1889.

Türkçe Kur'an Meâlleri. Erişim 15. 02. 2024. <https://www.kuranmeâli.com>.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed ibn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abü-lmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kâhire: Dâru Hicr, 1422/2001.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali. *Keşşâfu'l-ıstılâhâti'l-funûni ve'l-'ulûm*. Beyrût: Mektebetü Lübnân, 1417/1996.

Yurdagür, Metin. "Haşviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/426-427. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Abdürrezzak. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvad. 40 Cilt. Kuveyt: et-Türâsu'l-Arabî, 1422/2001.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim. *Meâni'l-Kur'ân ve irâbuhû*, thk. Abdülcelil Abûdehû Şiblî. 5 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1988/1408.

Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer- Muhammed Bâsil. *Esâsü'l-belâga*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zemaşerî, Maḥmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gâvâmidî't-tenzîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvad. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1406/1986.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Mukadder Arif Yüksel

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The author declares that he have no competing interests.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.